

Kinderarbeidvrij inkopen door overheidsinstanties

Tips, risicolanden en risicoproducten.

INTRODUCTIE

VOOR WIE?

Voor alle inkopers en budgethouders die offertes opvragen en/of Europees aanbesteden.

DOOR WIE?

De campagne '[Stop Kinderarbeid – School, de beste werkplaats](#)' en [Human Rights@Work](#).

WANNEER GEBRUIKEN?

Komt je product uit een [risicoland](#)? Of zijn er risico's bij de productie? Gebruik dan deze toolkit.

WAAROM?

De overheid wil haar inkoopkracht inzetten tegen kinderarbeid en andere schendingen van arbeidsrechten. Daarom is het belangrijk dat inkopers iets weten over mogelijke risico's in de productieketen. En weten welke vragen ze moeten stellen aan bedrijven, bij offertes boven én onder de Europese aanbestedingsgrens. Deze toolkit helpt daarbij.

DE TOOLKIT IS EEN AANVULLING OP:

- De [handleiding sociale voorwaarden](#) (via PIANOo, het expertisecentrum aanbesteden).
- Het [stappenplan Maatschappelijk Verantwoord Inkopen](#) voor bedrijven (van MVO Nederland en NEVI).
- De [toolkit duurzaam leveren aan de overheid](#) (van MVO Nederland).

[Stop Kinderarbeid – School, de beste werkplaats](#)

De internationale campagne Stop Kinderarbeid wordt gecoördineerd door Hivos en uitgevoerd met campagnepartners Algemene Onderwijsbond, FNV Mondiaal, ICCO & Kerk in Actie, de Landelijke India Werkgroep (LIW) en Stichting Kinderpostzegels Nederland. Stop Kinderarbeid heeft als doel het uitbannen van alle vormen van kinderarbeid en het bevorderen van regulier dagonderwijs voor kinderen tot tenminste 15 jaar. Stop Kinderarbeid roept consumenten, overheden, internationale organisaties en bedrijven op zich actief in te zetten tegen kinderarbeid en deel uit te maken van de oplossing.

[Human Rights@Work](#)

Human Rights@Work is een adviesbureau op het gebied van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen en mensenrechten. Human Rights@Work (HR@W) adviseert, traint en begeleidt Nederlandse overheden op het gebied van het implementeren van de sociale voorwaarden (arbeids- en mensenrechten) bij inkoop. Ook heeft HR@W veel ervaring op het gebied van kinderarbeid, mensenrechten en het nemen van preventieve maatregelen.

WAT IS KINDERARBEID? 1/2

Kinderarbeid is elke vorm van werk door kinderen dat hen berooft van hun recht op onderwijs of gevaarlijk is. Volgens de laatste cijfers van de [ILO](#) zijn er wereldwijd ongeveer 168 miljoen kinderarbeiders, waarvan:

- 85 miljoen kinderen betrokken zijn bij gevaarlijk werk
- 120 miljoen kinderen jonger zijn dan 15 jaar
- 78 miljoen kinderen werken in de regio Azië - Pacific
- het gebied ten zuiden van de Afrikaanse Sahara het hoogste percentage kinderarbeid heeft (21,4% van de kinderen)
- 59% in de landbouw werkt, 32% in dienstverlening en 7% in de industrie

De werkelijke aantallen liggen waarschijnlijk hoger, omdat kinderarbeid – bijvoorbeeld in huishoudens – vaak moeilijk is op te sporen. De ergste vormen van kinderarbeid zijn bijvoorbeeld gevaarlijk werk (de grote meerderheid), gedwongen arbeid, prostitutie of gedwongen inzet bij gewapende conflicten en illegale activiteiten.

WAAR KOMT KINDERARBEID VOORAL VOOR?

Kinderarbeid komt vaak verderop in de productieketen voor, bijvoorbeeld bij de winning van grondstoffen. Ook werken veel kinderen thuis of in informele kleine werkplaatsen. Dit maakt het moeilijk om kinderarbeid te bestrijden.

WANNEER MOET IK EXTRA ALERT ZIJN?

Vooral bij het inkopen van openbare werken en leveringen, zeker als er grondstoffen of halffabricaten uit [risicolanden](#) komen. Het risico is ook hoog bij het ontmantelen of recyclen van elektronisch afval, zoals computers, televisies, ijskasten en andere apparaten. Bij diensten is het risico over het algemeen vrij laag.

Kinderarbeid kan niet los worden gezien van andere arbeidsrechten. In ketens met een verhoogd risico op kinderarbeid is de kans op andere schendingen groot. Het tegengaan van kinderarbeid is daarom nauw gekoppeld aan het stimuleren van andere arbeidsrechten.

KINDERARBEID ZORGT IN ARME LANDEN TOCH JUIST VOOR INKOMEN?

Het grootste misverstand over kinderarbeid is dat het komt door armoede. Het is juist andersom: kinderarbeid veroorzaakt armoede. Het drukt lonen naar beneden, het staat ontwikkeling in de weg en ontnemt kinderen een betere toekomst. Kinderarbeid ondermijnt bijvoorbeeld de werkgelegenheid voor volwassenen en vermindert de kans op een behoorlijk loon. Uit onderzoek blijkt zelfs dat kinderarbeid een land bijna zeven keer meer kost dan wanneer het alle kinderen scholing biedt.

WAT IS KINDERARBEID? 2/2

INTERNATIONALE ILO-NORM VOOR KINDERARBEID

Minimumleeftijd om te werken	Ontwikkelde landen	Ontwikkelingslanden
normaal werk	15	15 jaar, optie voor 14 jaar
licht werk*	13 jaar	13 jaar, optie voor 12 jaar
gevaarlijk werk**	18 jaar	18 jaar

* Licht werk is maximaal 14 uur per week, is niet schadelijk voor gezondheid en opvoeding en is niet in strijd met scholing.

** Gevaarlijk werk is in gevaarlijke, ongezonde of onveilige omstandigheden waardoor een kind ziek kan worden, gewond raken of overlijden. Daaronder valt onder meer zwaar lichamelijk werk.

NARESH (12) HAKT STENEN

In de brandende ochtendzon zwaait Naresh met een hamer op een vierkant stuk grijze zandsteen. Al zijn aandacht is gericht op het wegbeitelen van stukjes steen, net zolang totdat de steen dezelfde lengte heeft als zijn voeten. Rond de jongen staan kratten gevuld met brokken steen, gesorteerd naar textuur en vorm, bedoeld om straks te worden samengebonden in nette bundels. Naresh draagt geen handschoenen, zijn voeten worden alleen beschermd door zijn slippers en zijn gezicht is bedekt met een dun laagje fijn stof. Naresh verdient 70 roepies (ongeveer 1 euro) per dag, minder dan 15 cent per uur. Voor 100 'gitti', ongeveer een vierkante meter bestrating, wordt in Nederland zo'n 35 euro betaald. De tegels zijn bedoeld voor de aanleg van terrassen en opritten. Zolang hij betaald wordt, maakt het hem niet uit waarvoor de stenen gebruikt worden, zegt Naresh. Hij werkt om te overleven. 'Mijn vader is ziek, mijn moeder is dood. Ik verdien 2.000 roepies per maand. Ik moet werken. Ik wil niet naar school,' zegt hij tussen twee slagen van zijn hamer door.

Hij maakt deel uit van een groeiende groep arbeidskrachten die in de toenemende vraag naar zandsteen moet voorzien. De komende 12 maanden wordt meer dan 400.000 ton steen gewonnen vanuit de onvruchtbare vlaktes van de westelijke Indiase staat Rajasthan. Maar de vraag hiernaar wordt ruim 8000 kilometer verderop gegenereerd, onder meer door de bouwmarkten en tuincentra in de Europese landen.

HOE KOOP IK KINDERARBEIDVRIJ IN?

STAP 1. DOE VOORAF ONDERZOEK (MARKTVERKENNING)

Onderzoek of er risico's zijn op kinderarbeid of andere schendingen van arbeidsrechten. Gebruik hiervoor het overzicht van [risicolanden](#) en [-producten](#).

- Welke producten of diensten koop je in?
- Wat zijn de halffabricaten of grondstoffen van de gevraagde producten? (Als je bijvoorbeeld vraagt om dienstauto's, dan zitten daar veel risicovolle grondstoffen in, zoals rubber en metaal.)
- In welke landen worden die geproduceerd?
- Is daar kans op kinderarbeid (of andere schendingen van arbeids- en mensenrechten)?
- Is er een keurmerk voor je product of dienst dat kinderarbeid tegengaat?

TIP! Informeer bij marktpartijen, raadpleeg marktonderzoek of gebruik de MVO Risico Checker of de productdossiers van MVO Nederland voor een snel overzicht.

STAP 2. MELD DE RISICO'S IN JE OFFERTEAANVRAAG

Zijn er risico's op kinderarbeid of andere schendingen van mensenrechten? Benoem ze dan specifiek in je offerteaanvraag als bijzondere uitvoeringsvoorwaarden. Maak hiervoor gebruik van de [standaardtekst met ruimte voor specifieke meldingen](#). Zijn er geen risico's, gebruik dan gewoon de [standaardtekst voor standaard sociale voorwaarden](#).

STAP 3. EIS EEN AKKOORD

Inschrijvers móeten akkoord gaan met de sociale voorwaarden en eventueel de bijzondere uitvoeringsvoorwaarden om geselecteerd te kunnen worden.

KOOP JE KLEINER IN (ONDER DE EUROPESE AANBESTEDINGSGRENS)?

Bedenk dan vooral wat proportioneel is om van een (klein) bedrijf te vragen. Dit staat in de [gids proportionaliteit](#). Kort samengevat geldt: de eisen bij een opdracht moeten in verhouding staan tot de opdracht. Dit hangt onder andere af van de mate van risico's, de inspanning voor het bedrijf om gegevens te leveren, de opdrachtgrootte en de marktsituatie. De inschrijvende bedrijven mogen met een Eigen Verklaring aangeven dat ze aan de eisen in de opdracht voldoen.

TIP! Kies voor producten met een keurmerk of voor een bedrijf dat is aangesloten bij een MVO- of keteninitiatief. Zo beloon je bedrijven die zich inspannen.

INGEKOCHT, EN DAN? 1/2

Is het een Europese aanbesteding en kiest de opdrachtnemer voor regime 3? Dan is hij verplicht tot redelijke inspanning om de risico's op kinderarbeid en andere schendingen van sociale normen aan te pakken. Daarover ga je samen in gesprek. Koop je kleiner in? Ook dan komen onderstaande stappen van pas (zo lang het proportioneel is).

Regimes

Afhankelijk van de situatie kiest de opdrachtnemer voor een regime. Deze keuze bepaalt hoe u samen de sociale voorwaarden invult, bewaakt en beoordeelt.

Regime 1: De opdrachtnemer is lid van een erkend en gekwalificeerd keteninitiatief dat werkt aan het terugdringen van schendingen van de fundamentele arbeids- en mensenrechten.

Regime 2: De opdrachtnemer voorziet geen risico's op schending van de sociale normen.

Regime 3: Risico's zijn aanwezig of onbekend. In dit geval heeft de opdrachtnemer een (redelijke) inspanningsverplichting om de risico's op kinderarbeid en andere schendingen van de sociale normen aan te pakken.

TIP! Meer weten over de regimes? Lees de factsheet regimes.

STAP 1. STEL KRITISCHE VRAGEN BIJ DE START VAN HET CONTRACT

Dan zorg je er namelijk voor dat de sociale voorwaarden meer zijn dan een administratieve handeling. Gebruik de ruimte die je hebt om invloed uit te oefenen, bijvoorbeeld door de volgende vragen te stellen:

- Heeft het bedrijf een beleid dat fatsoenlijke arbeidsomstandigheden en een minimum leeftijd hanteert voor eigen werknemers én van werknemers van leveranciers (via de gedragscode en/of leverancierscontract)?
- Hoe wordt dit beleid uitgevoerd en gecontroleerd?
- Weet het bedrijf welk (gevaarlijk) werk verboden is voor kinderen in de leeftijd van 15-18 jaar?
- Is het bedrijf aangesloten bij een gekwalificeerd keteninitiatief of een ander relevant programma? Zo nee, kan dat alsnog?
- Heeft het bedrijf een risicoanalyse gemaakt van zijn product(keten)?
- Hoe identificeert het bedrijf problemen? En hoe controleren ze hun leveranciers?
- Heeft het bedrijf een plan van aanpak als er kinderarbeid plaatsvindt in de keten?
- Brengt het bedrijf jaarrapportages uit over hun MVO-beleid?
- Hoe gaat het bedrijf om met de media als er (mogelijk) sprake is van kinderarbeid?

TIP! In een leverancierscontract ('code of conduct' of 'supplier code') moet minimaal het verbod op kinderarbeid en naleving van andere ILO-normen staan. Deze regels moeten ook gelden voor toeleveranciers en onderaannemers.

INGEKOCHT, EN DAN? 2/2

TIP! Gebruik in het gesprek het overzicht van risicolanden en -producten, het Stappenplan voor Maatschappelijk Verantwoord Inkopen of het advies uit de MVO Risico Checker.

STAP 2. INFORMEER HET BEDRIJF OVER ZIJN VERPLICHTINGEN BIJ REGIME 3, NAMELIJK:

- Maak een risicoanalyse (als dat nog niet gedaan is).
- Zijn er specifieke risico's gemeld, maak dan ook een plan van aanpak met concrete maatregelen om de risico's te verminderen.
- Maak jaarlijks een voortgangsrapportage

TIP! Voorkom papieren tijgers waarbij één vinkje voldoende is.

KIEST HET BEDRIJF VOOR REGIME 1?

Controleer bij regime 1 of het keteninitiatief waar het bedrijf lid van is goed aansluit op de opdracht.

KIEST HET BEDRIJF VOOR REGIME 2?

Juist dan is het belangrijk om kritische vragen te stellen, omdat eigenlijk niemand kan garanderen dat er geen kinderarbeid dieper in de keten plaatsvindt.

HOE CONTROLEER IK HET BEDRIJF? 1/2

Bij regime 3 binnen een Europese aanbesteding moet een bedrijf zich redelijk inspannen om de risico's te verminderen: het moet een risicoanalyse maken, een plan van aanpak en een jaarrapportage. Of de maatregelen redelijk zijn controleer je met de volgende vragen. Koop je kleiner in? Ook dan komen onderstaande vragen van pas (zo lang het proportioneel is).

TIP! Weten wat de overheid 'redelijk' vindt? Lees de factsheet redelijke inspanning.

RISICOANALYSE

- Zijn de verschillende actoren in de keten onderzocht, ook bij uitbesteding naar kleine werkplaatsen?
- Is onderzocht waar de grondstoffen en halfproducten vandaan komen?
- Weet het bedrijf waar in zijn sector en productieketen er risico's zijn, en welke?
- Zijn er verschillen tussen de risicobeoordeling van het bedrijf en van opdrachtgever?
- Heeft het bedrijf externe belanghebbenden en experts om advies gevraagd?

PLAN VAN AANPAK

Een plan van aanpak is nodig bij specifieke risico's en bij het inkopen van drankautomaten (koffie, thee, cacao), catering (voedselproducten uit ontwikkelingslanden zoals suiker, chocola, tropisch fruit, rijst), bedrijfskleding en bloemen.

- Hanteert het bedrijf het verbod op kinderarbeid (en naleving van andere ILO-normen) als een contractvoorwaarde? Ook voor toeleveranciers en onderaannemers?
- Is er een gedegen uitvoeringsplan? Wat doet het bedrijf om haar leveranciers te ondersteunen bij verbeteringen?
- Is er voldoende toezicht op risico's bij leveranciers? Hoe identificeert het bedrijf bijvoorbeeld problemen? En hoe beoordeelt het de maatregelen van leveranciers?
- Hoe zorgt het bedrijf ervoor dat kinderen tussen de 15 en 18 jaar geen gevaarlijk werk doen?

JAARRAPPORTAGES

- Wat heeft het bedrijf gedaan om het risico op kinderarbeid (en andere misstanden) te verkleinen?
- Hoe verhoudt dit zich tot de doelstellingen bij de start van het contract?
- Welke belanghebbenden heeft het bedrijf geraadpleegd?
- Als er sprake was van kinderarbeid: wat heeft het bedrijf toen gedaan?

Zie ook de [factsheet jaarrapportage en plan van aanpak](#).

HOE CONTROLEER IK HET BEDRIJF? 2/2

TIP! Het contract verbreken als er sprake is van kinderarbeid, is geen oplossing. De situatie van het kind kan er zelfs door verslechteren. En het kan leiden tot het verbergen van misstanden. Zorg juist dat de (toe)leverancier maatregelen neemt om de situatie van het kind blijvend te verbeteren en te controleren.

WAT ALS ER VERDEROP IN DE KETEN TOCH KINDERARBEID VOORKOMT?

Dan kan het bedrijf invloed uitoefenen op haar leveranciers, bijvoorbeeld samen met andere bedrijven, initiatieven of lokale organisaties. Wat bedrijven verder kunnen doen:

- Laat kinderen fulltime en volwaardig onderwijs volgen tot de leeftijd waarop ze mogen werken.
- Laat ouders of andere volwassenen het werk van het kind overnemen. Of biedt alternatieve vormen van inkomen. Bijvoorbeeld door een lokaal spaarsysteem op te zetten.
- Werk samen met lokale en/of nationale overheden, maatschappelijke organisaties en vakbonden.
- Houd toezicht om zeker te weten dat de maatregelen helpen.

TIP! Voor meer aanbevelingen lees het Actieplan voor bedrijven om kinderarbeid te bestrijden van Stop Kinderarbeid.

RISICOLANDEN

RISICOLANDEN

De [Kinderarbeid Index 2014](#) van Maplecroft toont de frequentie en de ernst van de gerapporteerde incidenten van kinderarbeid in 197 landen.

Volgens Maplecroft is in 83 landen sprake van 'extreem risico' op kinderarbeid.

Top 10 risicolanden	Andere landen met extreem risico
Eritrea	China
Somalië	Rusland
DR Congo	
Myanmar (voorheen Birma)	Risico flink toegenomen:
Sudan	Filippijnen
Afghanistan	India
Pakistan	Vietnam
Zimbabwe	Indonesië
Jemen	Brazilië
Burundi	

Voor een uitgebreid overzicht van de landen en producten met risico op kinderarbeid check de [Lijst van landen en producten waarbij kinderarbeid een rol speelt](#) (zie tabel 3, p.15 voor overzicht per land en tabel 4, p. 25 voor het overzicht per product). Dit is een publicatie van de United States Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs (ILAB). De belangrijkste risicoproducten zijn weergegeven op de volgende pagina.

RISICOPRODUCTEN 1/3

RISICOPRODUCTEN¹⁾ EN MVO-INITIATIEVEN

Risicoproducten	MVO keteninitiatieven en/of programma's*	Toelichting en informatie
Allerlei risicoproducten	Social Accountability International*	
Bloemen en planten	Fair Flowers Fair Plants* Max Havelaar /Fair trade*	
Bouwmaterialen Bakstenen Hout (tropisch hardhout) Natuursteen (graniet, gravel, stenen, kalksteen en puimsteen) Metalen (ijzererts, koper, platinum, kobalt, tin en goud)	FSC-label (hout, vooral milieu maar ook arbeidsrechten en mensenrechten) PEFC (keurmerk voor duurzaam bosbeheer)	TIP! Gebruik het factsheet hout over duurzaam inkopen van hout en het factsheet natuursteen over duurzaam inkopen van natuursteen. TIP! koop gerecyclede metalen.
Elektronica (met name wat betreft de winning van de ruwe grondstoffen en het recyclen op afvalplaatsen) Metalen (ijzererts, koper, platinum, tin, coltan, tungsten en goud)	EICC en GeSI (verbeteren van de omstandigheden in de keten, oa tegengaan van kinderarbeid)	Electronics Watch (controleert werknemersrechten door verantwoorde overheidsinkoop) GoodElectronics (Netwerk mensen/ arbeidsrechten en milieu. Ook informatie over het recyclen en e-waste).

1) Gebaseerd op: U.S. Department of Labor's [List of goods produced by child labor and forced labor, 2012](#)

* gekwalificeerd keteninitiatief

RISICOPRODUCTEN 2/3

Risicoproducten	MVO keteninitiatieven en/of programma's*	Toelichting en informatie
Energie uit steenkool	BetterCoal (milieu, mensenrechten en leefomstandigheden van arbeiders en gemeenschappen)	
Kleding Katoen Leer Schoenen Accessoires	Fair Wear Foundation* Fair Trade* Business Social Compliance initiative Fair Labor Association Ethical Trading Initiative Better Cotton Initiative Leather Working Group (met name milieu) TFT Leather and Shoe Group Made-By	Schone Kleren Campagne (arbeidsomstandigheden in de kledingindustrie) RankaBrand (vergelijking van merken op duurzaamheid)
Meubilair Hout Teakhout, bamboe Textiel Rubber Leer Tapijten	Fair Trade* (rubber, leer en textiel) Fair Rubber FSC-label (Hout) Good Weave Carpets (voorheen: Rugmark)	
Motorvoertuigen (met name ruwe grondstoffen) Metalen (ijzererts, koper, platinum, kobalt, tin en goud)	De Automotive Industry Action Group (AIAG)	
Toerisme/reizen		Global Sustainable Tourism Council Fair Tourism International Centre for Responsible Tourism ECPAT (kindersekstoerisme)

RISICOPRODUCTEN 3/3

Risicoproducten	MVO keteninitiatieven en/of programma's*	Toelichting en informatie
Voedsel Koffie Cacao Thee Vlees Vis Groenten Noten Rijst Suiker (rietsuiker) Zout	<u>Max Havelaar/ Fair trade*</u> (voor koffie, thee, cacao, rijst, suiker, wijn, vruchtensappen, bananen, ananas, sperziebonen, cashewnoten en meer) <u>Rainforest Alliance*</u> (koffie, thee, cacao en bananen) <u>Utz Certified*</u> (koffie, thee, cacao) <u>Union for Ethical BioTrade*</u> <u>Fair Labor Association</u>	<u>Fairfood</u> (aankaarten van misstanden in de voedselsector)
Vuurwerk		

TIP! Check de laatste stand van zaken op de websites van de keteninitiatieven. De overheid heeft een aantal initiatieven 'goedgekeurd' voor het voldoen aan de sociale voorwaarden. Dit zijn gekwalificeerde keteninitiatieven.

TIP! Let bij keurmerken en labels op hun werkwijze. Zijn ze bijvoorbeeld wel actief in het land van herkomst van de geleverde producten?

HANDIGE LINKS

KINDERARBEID

[Lijst van producten waarbij kinderarbeid een rol speelt](#) (zie tabel 3, pagina 15).

Publicatie van de United States Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs (ILAB).

[Actieplan voor bedrijven om kinderarbeid te bestrijden van Stop Kinderarbeid.](#)

Het [rapport van het Child Labour Platform 2011-2012](#) met geleerde lessen en best practices.

[Het bedrijfsleven en kinderen.](#) Een portaal van het Business and Human Rights Resource Centre, gebaseerd op de nieuwe Kinderrechten en Businessprincipes.

[Portal voor verantwoord ketenbeheer](#) met instrumenten om maatschappelijk verantwoord te ondernemen.

[Het forum voor mensenrechten en zakelijke dilemma's](#) van Global Compact met informatie over mensenrechten, waaronder kinderarbeid.

Het Factsheet [Child labour in the textile & garment industry](#), met daarin focus op de rol van de inkopende bedrijven.

De International Labour Organization heeft een apart programma tegen kinderarbeid: International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC). Dit programma voert projecten uit, doet onderzoek en ontwikkelt richtlijnen voor werkgevers en werknemers. Zie bijvoorbeeld de [sector- en landenstudies](#), de [vragen en antwoorden over kinderarbeid](#), de [ILO Conventions on Child Labour](#) over de internationale regels of de [Richtlijnen voor werkgevers](#) om actie te ondernemen tegen kinderarbeid.

MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD INKOPEN

PIANO0, het expertisecentrum aanbesteden, biedt [informatie over de sociale voorwaarden](#) en hulp bij vragen en aanbesteden.

[NEVI](#), het kennisnetwerk voor inkopen en supply management, geeft opleidingen en incompany-trainingen over de sociale voorwaarden en maatschappelijk verantwoord inkopen.

[Toetsing van het Nederlands beleid op duurzaam inkopen](#), een paper van SOMO over de toepassing van de sociale voorwaarden.

[ICLEI-Local governments for Sustainability](#) biedt informatie over duurzaam inkopen door overheden in verschillende Europese landen.

PRAKTIJKVOORBEELDEN

[The Landmark Project.](#) Een samenwerkingsproject tussen zeven Europese organisaties. Zie de [film](#) over methodes om maatschappelijk verantwoord in te kopen. Of de [gids](#) waarin verschillende juridische opinies staan over de verschillende manieren van verificatie in de keten door de overheid.

[Duurzame Pleinen.](#) Een project om verantwoord materiaal in te kopen voor stadspleinen, met speciale aandacht voor natuursteen, hout, beton en staal/rvs. Ervaringen van gemeentes met het toepassen van de sociale voorwaarden zijn te vinden op de site van PIANOo:

[Aanbesteding telefonie – Gemeente Eindhoven](#)

[Levering van personenauto's – Gemeente Groningen](#)

[Aanbesteding WMO hulpmiddelen – Gemeente Utrechtse Heuvelrug](#)

COLOFON

'Stop Kinderarbeid – School, de beste werkplaats' is een internationale campagne, gecoördineerd door Hivos. In Nederland wordt de campagne uitgevoerd met de Algemene Onderwijsbond (AOB), FNV Mondiaal, ICCO & Kerk in Actie, de Landelijke India Werkgroep (LIW) en Stichting Kinderpostzegels Nederland. Ook wordt samengewerkt met lokale organisaties in Azië, Afrika en Latijns Amerika.

Dit is een uitgave van

Stop Kinderarbeid in samenwerking met Human Rights@Work.

Mede mogelijk gemaakt met financiële steun van de Europese Unie, FNV Mondiaal, Hivos en IDH/Child Labour Platform.

Bronvermelding

'Naresh (12) hakt stenen': The Guardian, 13 februari 2007

Redactie

Voxx Communicatieadviseurs

Fotografie

Hivos, LIW en SOMO

Design

Walvis & Mosmans

AOB-Algemene Onderwijsbond

ZIE WWW.STOPKINDERARBEID.NL VOOR DE DIGITALE VERSIE
VAN DEZE TOOLKIT EN VOOR MEER INFO OVER KINDERARBEID

